

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Max Kohnstamm

Diep Spel. De Europese dagboeken van Max Kohnstamm, september 1957 - februari 1963

Boom | 2011 | 326 pp. | € 19,90 | ISBN 9789461055484

Nieuw licht op de verhouding tussen Monnet en De Gaulle

door *Geert Meijering*

De auteur studeerde Geschiedenis der internationale betrekkingen aan de Universiteit Utrecht en voltooide daarnaast de master Christian Studies aan de Vrije Universiteit. Momenteel werkt hij als adviseur public affairs.

In *Diep Spel* krijgt de lezer via de dagboeken van Max Kohnstamm (1914-2010) een zeer realistisch ooggetuigenverslag van een turbulente periode uit het Europese eenwordingsproces. Jarenlang was Kohnstamm ‘toplobbyist voor Europa’ en rechterhand van de founding father van de Europese integratie, Jean Monnet. Deze serie dagboeken beslaat de turbulente periode tussen 1958 en 1963, waarin de gemeenschappelijke markt langzaam maar zeker tot stand kwam, EURATOM gaandeweg ter ziele ging en een felle strijd ontbrandde over de toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de EEG.

De door historicus Mathieu Segers ingeleide en geannoteerde dagboek aantekeningen maken duidelijk dat Kohnstamm veel meer was dan een naïeve federalist, in tegenstelling tot wat vaak over Monnet en de zijnen wordt beweerd. Samen met Monnet geloofde Kohnstamm er heilig in dat de verschrikkingen van de Europese geschiedenis voortkwamen uit de machtspolitiek van de verschillende staten. Hun geopolitieke benadering van de internationale betrekkingen was volgens Monnet en Kohnstamm gebaseerd op wederzijdse angst. Deze kon alleen overwonnen worden door een radicale verandering van de Europese context. De nieuwe politieke arena van Europa moest – zoals Segers het noemt – ‘geënt worden op de macht van de gemeenschappelijkheid’. Daarvoor hadden Monnet en de zijnen geen overkoepelend, federalistisch plan uitgewerkt. Zij meenden echter dat samenwerking gezocht moest worden op de meest voor de hand liggende terreinen, te beginnen met de zware industrieën van Frankrijk en Duitsland. De inwerkingtreding van de

EGKS in 1951 was daarvoor een eerste stap. In 1958 werd de samenwerking uitgebreid naar het terrein van energie (EURATOM) en de gemeenschappelijke markt (EEG). Vandaag de dag kan gesteld worden dat de Europese integratie zich inderdaad langs de door Monnet cum suis uitgezette lijnen heeft ontvouwd.

* * *

Met de term ‘diep spel’ verwijst Kohnstamm in zijn dagboeken naar de tot nu verholen relatie tussen Monnet en een andere fascinerende Fransman, Charles de Gaulle. Hun onderlinge contact blijkt veel intenser te zijn

Met de term ‘diep spel’ verwijst Kohnstamm naar de tot nu verholen relatie tussen Jean Monnet en Charles de Gaulle

geweest dan tot nu toe werd aangenomen, maar werd zorgvuldig buiten de publiciteit gehouden. Ook historici hebben er – tot nu toe – nauwelijks over geschreven. Bovendien hebben beide heren hun geheime ontmoetingen volledig links laten liggen in hun memoires. Dit alles heeft bijgedragen aan het heersende beeld dat Monnet en De Gaulle niets meer dan elkaars tegenpolen waren. De stelling is dan vaak dat Monnet een naïef en dogmatisch geloof in een federaal Europa had, terwijl De Gaulle slechts vertrouwde op een sterk Frankrijk, dat alleen langs intergouvernementele lijnen bereid was tot Europese samenwerking. Aan de hand van Kohnstamms dagboeken wordt duidelijk dat deze analyse geen stand kan houden.

In 1957 stond Frankrijk er dramatisch voor: de Algerijnse oorlog dreigde te escaleren tot een burgeroorlog en het ene na het

andere kabinet kwam ten val. Deze ontwikkelingen leidden na drie jaar afwezigheid tot een terugkeer van Charles de Gaulle in de Franse politiek: in het voorjaar van 1958 werd hij minister-president. Aan de hand van Kohnstamms dagboeken laat Segers zien dat De Gaulle en Monnet vanaf dat moment toenadering tot elkaar zochten op het gebied van verdergaande Europese samenwerking. Monnet meent in september 1958 zelfs dat De Gaulle bereid is tot verdere Europese politieke integratie. Kohnstamm was daar niet onverdeeld gelukkig mee. Niet alleen stond hij kritisch ten opzichte van Monnets aanname, maar ook was hij er niet over uit of De Gaulle met zijn nationalisme nu de weg vrijmaakte voor een krachtig Frankrijk of voor het fascisme. Het Franse nationalisme gedurende de Algerijnse oorlog was daarvan namelijk moeilijk te onderscheiden. Daarmee werd Kohnstamm herinnerd aan de traumatische oorlogsjaren die hij – aldus Segers – ‘geforceerd maar wel vrij effectief had weten te bezweren, vooral door de idealistische zingeving die hij had gevonden in zijn Europese werk’.

Tijdens de presentatie van *Diep Spel*, op 16 november 2011, vertelde een van de zonen van Kohnstamm dat Europa voor zijn vader een nieuw geloof geworden was. Dit nieuwe geloof had de leegte opgevuld die zijn oude, christelijke geloof had achtergelaten nadat hij het had verloren in de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog. Uit zijn dagboekverslag van 9 juni 1958 blijkt dat hij dit ‘nieuwe geloof’ niet alleen voor zichzelf bezat. Kohnstamm had de stellige overtuiging dat Europese integratie ten dienste stond van de meest fundamentele bestaanszekerheden van de mensheid. ‘Misschien’, zo schreef hij, ‘is het een illusie te denken

dat dit leven en dat menselijke organisaties anders dan tragisch en catastrofaal kunnen zijn. Maar de droom is zo groots, en meer dan een droom, een bron van geloof en kracht en sterkte en vermogen om andere mensen en onze kinderen iets te geven, een eigen wereldje te scheppen waarin niet haat en geweld regeren.’

* * *

Via Kohnstamms dagboeken wordt tevens duidelijk dat het verwijt dat het Europese integratietraject oncontroleerbaar is, niet uit de lucht komt vallen. Ook in de jaren vijftig en zestig bleken regeringen niet in staat om dat proces onder controle te houden. Zo vreesde De Gaulle dat de Europese trein – bestuurd door eurocraten en verankerd in supranationale instituties – maar voort zou razen op weg naar een superstaat. Verder is het opzienbarend dat Kohnstamm eind jaren vijftig al meedacht over plannen voor een gezamenlijk monetair beleid en een gemeenschappelijke munt, inclusief de instelling van een noodfonds voor het opvangen van financiële crises.

Segers meent dat hun gemeenschappelijke visie op de invloed van politici op de loop van de geschiedenis ervoor zorgde dat Monnet en De Gaulle elkaar zeer respecteerden en zelfs tot de afspraak kwamen om elkaar niet in het openbaar aan te vallen: ‘Beide mannen waren ervan overtuigd dat de geschiedenis oneindig veel complexer was dan wat het menselijke brein in naïeve mechanische causaliteit kon vangen. De relatieve invloed van hun eigen ideeën en acties was dus uiteindelijk afhankelijk van *les circonstances* en de speling van het lot, en niet andersom.’

Desondanks konden zij niet voorkomen dat EURATOM ten grave werd gedragen, de Eu-

ropese Politieke Unie er niet kwam en Frankrijk met zijn ‘non’ tegen de Britse toetreding tot de EEG het Europese integratieproces een geweldige dreun toebracht. Alle spelletjes over hoofdzaken, bijzaken, persoonlijke verhoudingen en ambities worden ook in dit verband via Kohnstamms dagboeken inzichtelijk. Uiteindelijk bleek het voor De Gaulle essentieel dat Europa een zelfstandige positie behield in de bipolaire wereld van de jaren zestig. Na de Koude Oorlog zou Europa eerder de historische banden met Rusland moeten aanhalen, in plaats van zich nu nog afhankelijker te maken van de Verenigde Staten. Hij meende dat Europa met de toetreding van Groot-Brittannië tot de EEG een paard van Troje zou inhalen, waardoor die door hem verfoeide afhankelijkheid een forse stap dichterbij kwam.

* * *

Diep Spel is het tweede deel van de Europese dagboeken van Max Kohnstamm, waarvan Segers in 2008 het eerste deel (over de periode 1953-1957) ‘bezorgde’. Tijdens zijn promotieonderzoek naar de standpuntbepaling van de Bondsrepubliek Duitsland bij de totstandkoming van de Verdragen van Rome, stuitte hij bij toeval op Kohnstamms dagboeken in de archieven van de eu in Florence. Hij had ter ‘verantwoorde ontspanning’ een aantal kopieën laten maken, maar kwam tijdens het lezen ervan spoedig tot de conclusie dat zij van onschatbare waarde waren voor het onderzoek naar Europese integratie. Volgens Segers leggen zij een ‘verscholen transnationale en trans-Atlantische wereld’ bloot; Segers meent dat deze moeilijk inzichtelijk te maken transnationale westerse wereld de kern van de Europese eenwording vormt.

Wetenschappelijk gezien is *Diep Spel* van

grote waarde voor de geschiedschrijving van de Europese eenwording. In de eerste plaats uiteraard omdat daarmee de dominante visie op de relatie tussen Monnet en De Gaulle sterk genuanceerd wordt. Daarnaast vestigt

*Wetenschappelijk gezien is
Diep Spel van grote waarde
voor de geschiedschrijving van
de Europese eenwording*

Segers via de dagboeken van Kohnstamm de aandacht op een transnationale en trans-Atlantische wereld, 'opgetrokken uit innige dwarsverbanden tussen bedrijfsleven, nationale en internationale politiek, nationale overheden, de westerse financiële sector en de West-Europese welvaartsstaten' die (ook?) in de jaren vijftig en zestig het Europese besluitvormingsproces trachtte te beïnvloeden. Tot op heden is hiervoor weinig aandacht geweest. Wel moet worden gezegd dat de Duitse historicus Wolfram Kaiser in 2007 een poging heeft gewaagd om de invloed van het transnationale christendemocratische netwerk op de Europese integratie in kaart te brengen. Het merendeel van de literatuur over de Europese eenwording is echter

vanuit nationaal perspectief geschreven.

Tot slot is een meerwaarde van *Diep Spel* dat dagboek aantekeningen in algemene zin niet vervuild zijn door de 'spins' van voorlichters, reconstructies achteraf, of de hagiografieën over Europese hoofdrolspelers als Adenauer en De Gaulle. Tijdens de boekpresentatie merkte Segers terecht op dat via 'dagboeken iets van de extreme nuance van de gebeurtenissen wordt bewaard. De waarheid van het moment, zogezegd, kan in een dagboek worden vastgelegd. Die waarheid is vaak ultracomplex, maar vooral ook ultravluchtig. Zij vervliegt vrijwel meteen als ze niet acuut wordt neergeschreven. Ná het moment is zij nauwelijks meer te vangen.' Die waarheid van het moment is vastgelegd door iemand die cruciale besluiten in de geschiedenis van de Europese integratie heeft voorbereid en uitgewerkt. Via Kohnstamms dagboeken krijgt de lezer dus – zij het een halve eeuw later – uit de eerste hand vertrouwelijke informatie uit de Europese wandelgangen.

Hoewel Kohnstamms dagboeken vooral interessant zijn voor persoonlijk betrokkenen en ingewijden in de geschiedenis van de EU, heeft Segers ze ook toegankelijk gemaakt voor allen die zich willen verdiepen in het complexe Europese politieke bedrijf. Dat is zeer in hem te prijzen.

B

O

E

K

E

N